

Duševno zdravje otrok in mladostnikov v javnozdravstveni krizi

Mental Health of Children and Adolescents during a Public Health Crisis

Matej Vinko
Dr. Helena Jeriček Klanšček

Nacionalni inštitut za javno zdravje

3

Izvleček

Duševno zdravje otrok in mladostnikov je bilo eno izmed najbolj izpostavljenih področij pandemije covida-19. V prispevku obravnavamo posledice pandemije na podlagi podatkov Nacionalnega inštituta za javno zdravje, natančnejše raziskave Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju iz leta 2020 med 14- in 18-letniki ($n = 3025$) ter podatkovnih zbirk s področja zdravil in bolnišničnih obravnav za starostno skupino 0–19 let. Podatki nakazujejo večanje potreb s področja duševnega zdravja v času pandemije. Koriščenje storitev s področja zdravstvenega varstva se je pri mladostnikih, posebej dekletih, večalo že v obdobju pred pandemijo. Predstavljeno stanje je skladno z opažanji iz tujine in zahteva dodatno raziskovanje, kakor tudi ukrepanje na področju varovanja in krepitev duševnega zdravja otrok in mladostnikov.

Ključne besede:

duševno zdravje,
pandemija
covida-19, koriščenje
zdravstvenih storitev,
anketni podatki

Abstract

The mental health of children and adolescents was one of the most highlighted areas of the COVID-19 pandemic. The article discusses the effects of the pandemic based on data from the National Institute of Public Health or, more precisely, from the survey "Health Behaviour in School Aged Children" from 2020, conducted among 14- and 18-year-olds ($n = 3025$), and based on databases relating to medicines and hospital treatments for the 0–19 age bracket. The data indicate an increase in mental health needs during the pandemic. The use of healthcare services had begun to increase among adolescents, especially girls, even before the pandemic. The situation presented is in line with observations in foreign countries and calls for further research, as well as for taking action to protect and strengthen the mental health of children and adolescents.

Keywords:

mental health,
COVID-19 pandemic,
use of health services,
survey data

1 Uvod

Pandemija covida-19 je dodobra pretresla družbene okvire po vsem svetu. Javnozdravstvena kriza je bila prvenstveno obravnavana kot epidemija in nato pandemija nalezljive virusne bolezni. Zelo kmalu po razglasitvi pandemije pa je vzniknilo zavedanje, tako v strokovni kot v splošni javnosti, da bodo pandemija in ukrepi, ki so jo spremljali, pustili posledice tudi na drugih področjih našega življenja. Duševno zdravje je bilo med najbolj izpostavljenimi področji (Campion idr., 2020). Če so neposredne posledice bolezni covid-19 na duševnem zdravju majhne v primerjavi s posledicami na telesnem zdravju, so posredne posledice za duševno zdravje toliko večjega pomena (Vindegard in Benros, 2020).

Pandemija covida-19 je vplivala na vse prebivalstvo, pomembno pa je spremenila tudi vsakdan mladostnikov, ki so se morali nenadoma prilagoditi na online šolanje, ukinjeni so bili druženje in večina izvenšolskih in prostočasnih dejavnosti, ki so lahko pomemben vir dobrega počutja, družbene podpore in osebnega razvoja mladostnikov (Swank idr., 2022).

Pandemija je poudarila obstoječe neenakosti v zdravju in dostopu do tehnologije, mnoge družine pa je pahnila v nove ekonomske in psihične stiske, kar lahko vpliva tudi na zdravje (Alamolhoda idr., 2022) in duševno počutje mladostnikov (Residori idr., 2020; Panchal idr., 2021; Nearchou idr., 2020). Tuje raziskave kažejo, da so ženske (Ravens-Sieberer idr. 2022; Pieh idr. 2021; Zhou idr. 2020; Chen idr. 2020; Rega idr., 2022) in starejši mladostniki pogosteje poročali o slabšem duševnem zdravju ali počutju (Zhu idr., 2021; Mansfield idr. 2021; Rogers idr., 2021; Ng idr., 2021). Ravens-Sieberer in sodelavci (Ravens-Sieberer idr., 2022) ugotavljajo, da so bili socialno ogroženi otroci in otroci staršev z duševnimi težavami še posebno ranljivi glede duševnega zdravja. Raziskava s 175.416 vključenimi mladostniki iz Kitajske (Zhu idr., 2021) je pokazala, da sta ženski spol in/ali višja starost povezana z višjimi stopnjami depresije, anksioznosti, slab ekonomski status družine pa je bil pomemben dejavnik tveganja za depresijo. V nadaljevanju predstavljamo pregled izsledkov izbranih raziskav in zbirk podatkov iz zdravstvene statistike med otroki in mladostniki, ki smo jih zbrali v obdobju pandemije covida-19 na Nacionalnem inštitutu za javno zdravje. S tem prispevkom želimo prikazati oris stanja, ki lahko služi kot pripomoček pri vrednotenju posledic pandemije na duševnem zdravju otrok in mladostnikov.

2 Metode

V analizi so bili uporabljeni podatki, ki zajemajo populacijo otrok, starih 14 in 18 let ($n = 3025$) (HBSC podatki), ter podatki, ki zajemajo populacijo otrok, starih 0 do 19 let (podatkovne zbirke NIJZ). Za potrebe analize podatkov je bila uporabljena opisna statistika.

2.1 HBSC

Uporabili smo podatke, zbrane v okviru izredne nacionalne raziskave Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju (HBSC), opravljene v letu 2020. Raziskavo HBSC običajno izvajajo vsake štiri leta, leta 2020 pa je bila opravljena dodatna raziskava z namenom pridobiti podatke o tem, kako je pandemija covida-19 vplivala na zdravje otrok in mladostnikov. Raziskavo je opravil Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ) na istem vzorcu šestih razredov osnovnih in prvih letnikov srednjih

šol, ki so bili zajeti v raziskavi HBSC v šolskem letu 2017/18 in so v šolskem letu 2020/21 obiskovali deveti razred osnovne oziroma četrti letnik srednje šole. Podatke smo analizirali s programom R, verzija 4.0.5. S pomočjo dvorazsežnih kontingenčnih tabel smo ugotavljali porazdelitve skupin mladostnikov za izbrane kazalnike posameznih vsebinskih področij glede na izbrane kazalnike neenakosti. Metodologija raziskave je podrobneje opisana v publikaciji Neenakosti v zdravju in z zdravjem povezanimi vedenji med mladostniki v času pandemije covida-19 (Jeriček Klanšček idr., 2021).

2.2 Poraba zdravil

Za analizo stanja na področju zdravil so bili uporabljeni podatki evidence porabe zdravil, izdanih na recept za osebe v starostni skupini 0 do 19 let. Uporabljeni so bili podatki od leta 2015 do leta 2021. Opisana je poraba izbranih zdravil iz terapevtskih skupin psiholeptikov in psihoanaleptikov, ki se praviloma uporabljajo za zdravljenje duševnih motenj. Poraba zdravil je predstavljena z mero definirane dnevnega odmerka oz. DDD (defined daily dose) na 1000 oseb. DDD je opisna spremenljivka in pomeni povprečni dnevni vzdrževalni odmerek zdravila, ki ga odrasla oseba prejme za zdravljenje stanja, ki je glavna indikacija zdravila.

2.3 Bolnišnične obravnave

Za analizo stanja na področju bolnišničnih obravnav so bili uporabljeni podatki o hospitalizacijah iz evidence bolezni, poškodb in zastrupitev, ki zahtevajo zdravljenje v bolnišnici. Upoštewane so bile hospitalizacije pri mlajših od 19 let, ki so bile v letih od 2015 do 2021 izvedene v ustanovah, ki izvajajo dejavnost otroške in mladostniške oz. odrasle psihiatrije. Hospitalizacije so prikazane po spolu, starostnih skupinah in sklopih diagnoz.

3 Rezultati in razprava

3.1 HBSC

V raziskavi leta 2020, ki je vključevala vzorec 14- in 18-letnikov ($n = 3052$), je večina vključenih mladostnikov (70,1 %) poročala o nezadovoljstvu s svojim življenjem, tretjina (32,8 %) pa je doživljala dva ali več psihosomatskih simptomov več kot enkrat na teden. Malo več kot četrtnina vključenih (26,2 %) je poročalo, da so bili v zadnjih dvanajstih mesecih dva ali več tednov zapored skoraj vsak dan tako žalostni ali obupani, da so prenehali opravljati običajne dejavnosti. Nekaj manj kot petina (18,8 %) je imelo veliko verjetnost depresije in 13 % mladostnikov je razmišljalo o samomoru (preglednica 1).

O slabšem duševnem zdravju so med pandemijo poročala dekleta, dijaki (4. letnik srednje šole), mladostniki iz družin s podpovprečnim blagostanjem, mladostniki iz enostarševskih in rekonstruiranih družin ter tisti z vsaj enim brezposelnim staršem. Dekleta so imela leta 2020 v primerjavi s fanti statistično značilno slabše rezultate pri vseh merjenih kazalnikih duševnega zdravja. Največja razlika med dekleti in fanti je bila v deležu tistih, ki so doživljali dva ali več psihosomatskih simptomov večkrat na teden (22,1 % višji delež pri dekletih kot pri fantih), tistih, ki so imeli veliko verjetnost depresije (12,8 % višji delež pri dekletih kot pri fantih) ter pri zadovoljstvu z

Dekleta so imela leta 2020 v primerjavi s fanti statistično značilno slabše rezultate pri vseh merjenih kazalnikih duševnega zdravja.

Preglednica 1: Prikaz kazalnikov s področja duševnega zdravja otrok in mladostnikov med pandemijo leta 2020, raziskava HBSC, 14 in 18 let (n = 3052)

		Spol			Razred		Družinsko blagostanje		
		Vsi	Fantje	Dekleta	9. r. OŠ	4. let. SŠ	Nadpovpr.	Povpr.	Podpovpr.
		%							
Zadovoljstvo z življenjem	Nezadovoljni	70,1	65,2	74,9	63,7	80,1	61,2	83,2	90,0
Psihosomatski simptomi	Dva ali več	32,8	21,6	43,7	29,9	37,2	27,8	38,3	51,4
WHO-5 ¹	Verjetnost depresije	18,8	12,3	25,1	17,4	21,0	14,8	23,4	34,7
Občutki žalosti in obupanosti	Da	26,2	17,5	34,8	24,7	28,7	23,0	29,7	38,7
Razmišljanje o samomoru	Da	13,0	9,4	16,5	12,4	14,0	10,4	14,3	37,2

Raziskovalci so ugotovili, da so bila dekleta bolj nagnjena k pasivnemu vedenju, večji uporabi družbenih medijev, več časa so preživela pred zasloni ter več spala kot fantje med pandemijo oz. ukrepi. Gre za vedenja, ki so lahko povezana s povečanjem težav v duševnem zdravju.

življenjem (9,7 % manj zadovoljnih deklet kot fantov). Podobno ugotavljajo tudi tuje raziskave, da so bile težave v duševnem zdravju med pandemijo pogostejše med dekleti v primerjavi s fanti (Ma idr., 2021; Myhr idr., 2021; Ravens-Sieberger idr., 2022; Soest idr., 2020; Tang idr., 2021; Zhou idr., 2020). Nekatere študije so ugotovile (Jusiené idr., 2022; Holm-Hadulla idr., 2022), da so bila dekleta bolj nagnjena k poročanju o čustvenih in vedenjskih težavah, ki trajajo več kot eno leto, in so imela več tesnobe zaradi covida-19 kot fantje. Možna razlaga za slabše duševno zdravje pri dekletih je povezana z ukrepom med pandemijo. Ena od študij ugotavlja, da so določeni ukrepi (npr. omejevanja druženja, spletno šolanje, ohranjanje razdalje) vplivali na manjše doživljanje socialne podpore v svojih socialnih omrežjih, kar bi lahko vodilo v poslabšanje njihovega duševnega blagostanja (Magson idr., 2021). Poleg tega so raziskovalci ugotovili, da so bila dekleta bolj nagnjena k pasivnemu vedenju, večji uporabi družbenih medijev, več časa so preživela pred zasloni ter več spala kot fantje med pandemijo oz. ukrepi. Gre za vedenja, ki so lahko povezana s povečanjem težav v duševnem zdravju (Dunton idr., 2021; Ellis in Zarbatany, 2017; Kang idr., 2021). Poleg tega raziskovalci iz raziskave na Islandiji sklepajo, da so dekleta bolj verjetno kot fantje zaznavala, da je imela pandemija negativen vpliv na njihovo vsakodnevno življenje in šolsko uspešnost ter da je vplivala na njihovo duševno blagostanje (Halldorsdottir idr., 2021). Poleg družbenih dejavnikov lahko na duševno blagostanje deklet vplivajo tudi biološki dejavniki. Martel meni, da hormonski vplivi med puberteto povečajo občutljivost za medosebne stresorje pri mladostnicah in da so te bolj kot fantje nagnjene k vključevanju v socialna vedenja (pogovor o težavah v dvojnih odnosih) pod stresom, kar poslabša depresivne simptome in posledično poslabša njihovo duševno blagostanje (Martel, 2013; Kuehner, 2017).

Tudi med učenci (9. razred osnovne šole) in dijaki (4. letnik srednje šole) smo leta 2020 ugotovili statistično značilne razlike pri večini kazalnikov duševnega zdravja, pri čemer so imeli

1 WHO-5: lestvica The World Health Organisation - Five Well Being Index za merjenje duševnega blagostanja, uporablja pa se tudi v namene preseganja na depresivno motnjo.

starejši mladostniki med pandemijo slabše duševno zdravje (preglednica 1). Največje razlike med osnovnošolci in srednješolci so bile pri nezadovoljstvu z življenjem (16,4 % višji delež pri dijakih) in doživljanju psihosomatskih simptomov (7,3 % višji delež pri dijakih), pri ostalih kazalnikih pa so bile razlike med skupinama manjše od 5 %. Pri razmišljanju o samomoru nismo ugotovili pomembnih težav. Večina tujih študij ugotavlja slabše duševno zdravje pri starejših mladostnikih, ki so med pandemijo v višjem deležu poročali o manjšem zadovoljstvu z življenjem (Tang idr., 2021) in so v višjem deležu doživljali psihosomatske simptome (Liu idr., 2020; Ma idr., 2021; Zhou idr., 2020). Liu idr. (2020) so kot možen vzrok navedli to, da so starejši mladostniki in študenti bolj samostojni kot mlajši mladostniki in otroci, zato so imeli med pandemijo več skrbi zaradi vsakodnevnih potreb, medtem ko so bili osnovnošolci zaskrbljeni predvsem zaradi zdravja (Liu idr., 2020), hkrati pa so na njih pandemija in z njo povezani ukrepi, povezani s šolanjem, vplivali v večji meri (Tang idr., 2021).

O najslabšem duševnem zdravju so poročali tisti, ki so družinsko blagostanje ocenili kot podpovprečno, še posebno v primerjavi z mladostniki z nadpovprečnim blagostanjem. V primerjavi z učenci in dijaki z nadpovprečnim družinskim blagostanjem je 28,8 % več mladostnikov iz najmanj premožnih družin poročalo o tem, da niso zadovoljni z življenjem, 26,8 % več jih je razmišljalo o samomoru in prav tako 23,6 % več jih je doživljalo vsaj dva psihosomatska simptoma večkrat na teden, za 19,9 % pa je bil večji delež mladostnikov iz te skupine z veliko verjetnostjo depresije. Enako kot v naši raziskavi je bil delež tistih s težavami pomembno višji pri mladostnikih z nižjim socialno-ekonomskim statusom prisoten v raziskavah iz tujine (Ravens-Sieberer idr., 2022). Socialno-ekonomske neenakosti v zdravstvenih vedenjih in izidih so prisotne in tudi raziskane že dolgo časa – v obdobju pandemije pa poročajo celo o večanju nepravilnih neenakosti (Bambra idr., 2020). Tudi povezave med brezposelnostjo staršev, nižjim socialno-ekonomskim položajem, starševskim stresom ter čustvenim in duševnim blagostanjem mladostnikov so bile znane in opisane pred pandemijo v modelu družinskega stresa (Conger idr., 1999). Frasquilho in sod. (2016) trdijo, da je starševska stiska med brezposelnostjo povezana s spremembami v čustvenih težavah mladostnikov in odnosih med starši in mladostniki, kar lahko negativno vpliva na njihovo duševno zdravje. Poleg tega so v drugih raziskavah poročali, da so bili starši, ki so zaradi pandemije izgubili službe, skoraj petkrat bolj nagnjeni k psihološkemu zlorabljanju svojih otrok, kar je dodatno poslabšalo duševno zdravje mladostnikov in povečalo tveganje za razvoj anksioznosti in depresije v prihodnosti (Lawson idr., 2020; Cicchetti, 2016). Poleg tega je študija iz Grčije (Magklara idr., 2023) ugotovila, da je bila starševska brezposelnost povezana s pogostejšimi konflikti v družini in poslabšanjem starševskega duševnega zdravja, kar je lahko negativno vplivalo na blagostanje mladostnikov. Študija iz Nemčije (Geweniger idr., 2022) je ugotovila, da so mladi iz družin z nizkim socialno-ekonomskim ozadjem bolj nagnjeni k težavam v duševnem zdravju. Podobno je študija iz Kitajske (Li idr., 2021) poročala, da sta nizek socialno-ekonomski status družine in nižji izobrazbeni nivo staršev povezana z višjo pojavnostjo težav z duševnim zdravjem med mladimi.

Nizek socialno-ekonomski status družine in nižji izobrazbeni nivo staršev sta povezana z višjo pojavnostjo težav z duševnim zdravjem med mladimi.

3.2 Poraba zdravil

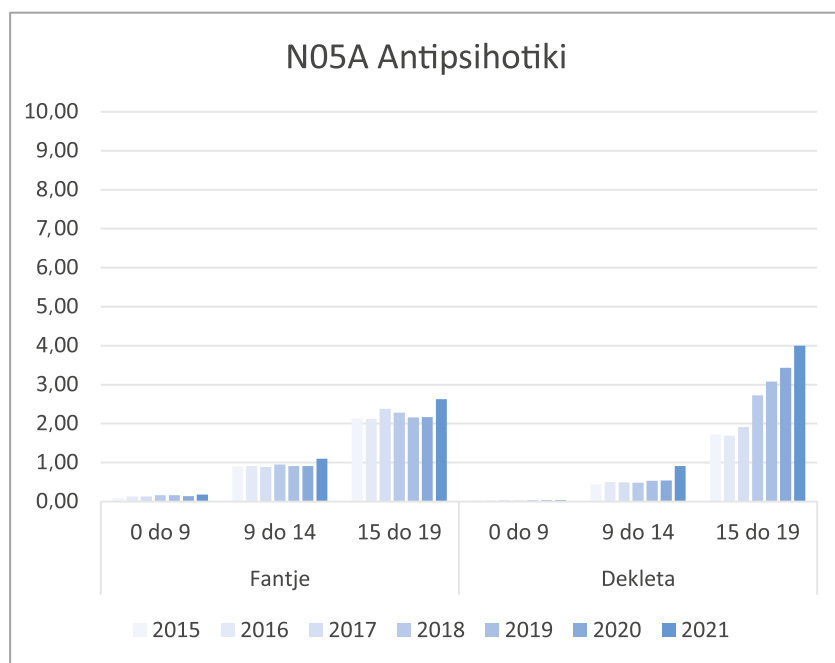
Pri porabi vseh obravnavanih skupin zdravil je mogoče prepoznati vpliv pandemije na količino izdanih zdravil. Z izjemo nekaterih starostnih podskupin smo v starosti od 0 do 19 let v letu 2020 zaznali bodisi manjšo količino izdanih zdravil kot v preteklih letih bodisi (začasno) prekinitev trenda naraščanja količine izdanih zdravil ter nato porast porabe v letu 2021. Podobne izsledke objavljajo razisko-

valci iz tujine. V Kanadi so spremljali nove uporabnike zdravil (incidenca zdravljenih) za zdravljenje duševnih motenj med mladostniki in ugotovili upad incidence zdravljenih v drugem četrtletju leta 2020 ter porast v drugi polovici leta v primerjavi s preteklim petletnim obdobjem (Leong idr., 2022). Dinamiko sprememb v incidenci zdravljenja povezujejo z zaprtjem šol ter manjšo dostopnostjo do zdravstvenih storitev v drugem četrtletju leta 2020 in povečano pojavnostjo razpoloženskih motenj v drugi polovici istega leta. Podobno ugotavljajo raziskovalci iz Danske, kjer so prepoznali porast v številu na novo ugotovljenih duševnih motenj, kot tudi pri porabi zdravil za zdravljenje duševnih motenj (Bliddal idr., 2023). Poraba zdravil je bila med mladostniki med 12 in 17 letom starosti v letih 2020 do 2022 za 37 % večja, kot so napovedovali trendi preteklega triletnega obdobja. Pri tem se je poraba povečala pri vseh skupinah zdravil z izjemo anksiolitikov, kar je trend, ki ga opazamo tudi v Sloveniji. Povečanje, poročano v raziskavi Bliddal idr., je bilo opaženo pri mladih z zgodovino psihiatričnega zdravljenja in brez nje v preteklih petih letih. Eden od treh novih uporabnikov določene skupine psihotropnih zdravil je bil zdravljen v preteklih šestih mesecih z drugo skupino psihotropnih zdravil, kar kaže na poslabšanje, ki zahteva intenzivnejše zdravljenje ali dodatno komorbidno psihopatologijo.

3.2.1 Antipsihotiki

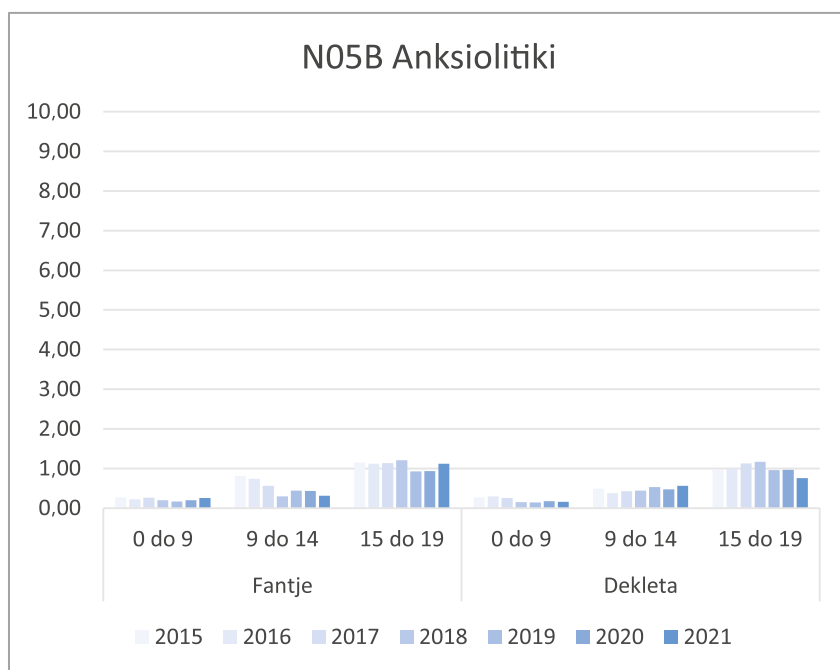
Poraba antipsihotikov je v obravnavanem obdobju med dekleti med 15 in 19 letom starosti prvič preseгла porabo pri fantih (slika 1). Pri dekletih od leta 2017 opazamo naraščanje porabe zdravil iz te podskupine, ki znaša 19,3 % povprečnega porasta na leto. Pri fantih v isti starostni skupini je poraba od leta 2017 ostajala na enaki ravni oz. je nekoliko upadala, porast pa smo zaznali v letu 2021. Porast po večletnem stagniranju porabe smo ugotovili v letu 2021 tudi pri dekletih v starosti od 9 do 14 let in v nekoliko manjši meri pri fantih iste starostne skupine.

Slika 1: Število DDD na 1000 oseb, izdanih za zdravila iz farmakološke podskupine antipsihotikov (N05A) glede na starostno skupino in spol med letoma 2015 in 2021

3.2.2 Anksiolitiki

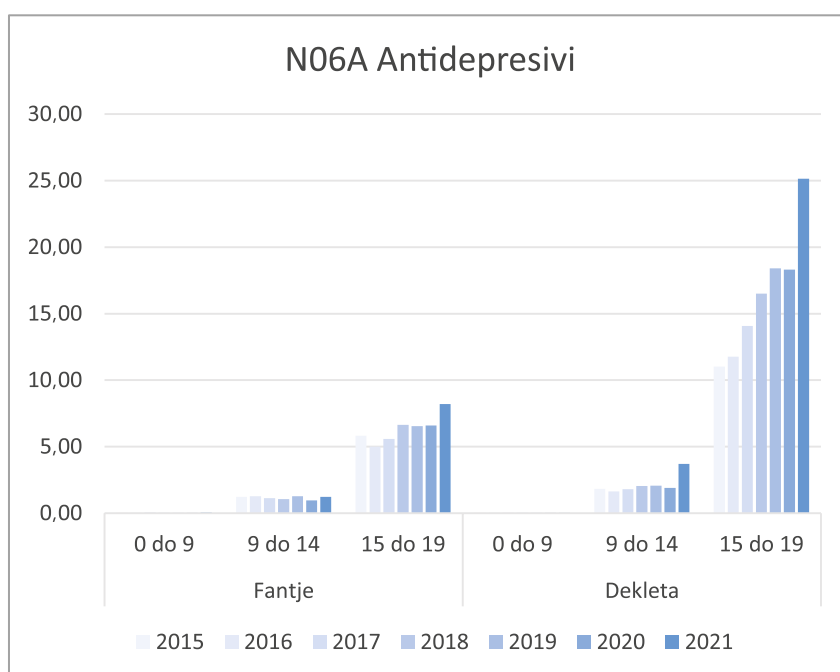
Pri porabi anksiolitikov v času pred pandemijo covida-19 in med njo nismo zaznali večjih sprememb (slika 2). Poraba pri obeh spolih in vseh starostnih skupinah ostaja na nizki ravni oz. upada.

Slika 2: Število DDD na 1000 oseb, izdanih za zdravila iz farmakološke podskupine anksiolitikov (N05B) glede na starostno skupino in spol med letoma 2015 in 2021

3.2.3 Antidepresivi

Antidepresivi so podskupina zdravil, ki je najpogosteje uporabljana med mladostniki (slika 3). Od leta 2015 se je poraba najhitreje povečevala med dekleti med 15 in 19 let starosti (povprečni porast 15,3 % letno). Pri fantih in dekletih od 10 do 14 let tovrstnega porasta v letih od 2015 ni opaznega. Metaanaliza Racine idr. (2021) je prikazala povečanje depresivnih in anksioznih simptomov pri otrocih in mladostnikih v obdobju po začetku pandemije. Povečana poraba antidepresivov v letu 2021, ki je prisotna tudi v skupinah, v katerih v preteklih letih nismo zaznali večjih porastov porabe, lahko kaže na povečano pojavnost duševnih težav kot posledico pandemije ter povezanih ukrepov. Pomembno vprašanje, kot izpostavljajo Tiger idr. (2023), za katerega so potrebne dodatne klinične

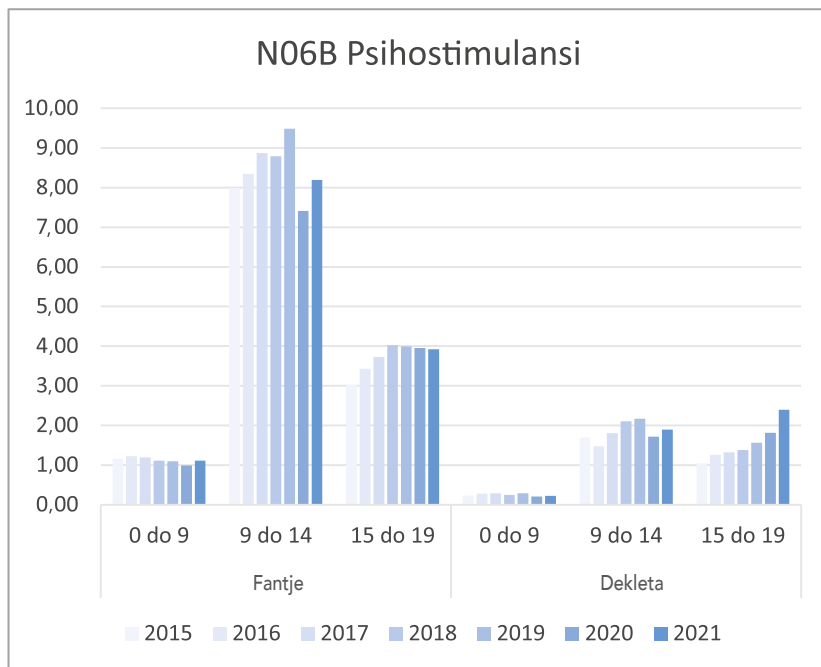
Slika 3: Število DDD na 1000 oseb, izdanih za zdravila iz farmakološke podskupine antidepresivov (N06A) glede na starostno skupino in spol med letoma 2015 in 2021

raziskave, je, ali so spremembe zgodnji napovednik povečanja razširjenosti anksioznih motenj, depresivne motnje in motenj spanja ali odražajo bolj začasni vpliv ukrepov in dogodkov ob pandemiji.

3.2.4 Psihostimulansi

Poraba psihostimulansov je najvišja med fanti, starimi med 9 in 14 let (slika 4). Leta 2020 smo ob nastopu pandemije zaznali upad količine izdanih zdravil za 21,9 %. Naslednje leto je poraba sicer narasla, a je še vedno 13,7 % nižja v primerjavi s količino izdanih zdravil leta 2020. Raziskave iz tujine poročajo o različnih izkušnjah, povezanih z rabo psihostimulansov (Segenreich, 2022), izpostavljajo pa tesno povezanost farmakološkega zdravljenja in šolskih obveznosti (McGrath, 2020).

Slika 4: Število DDD na 1000 oseb, izdanih za zdravila iz farmakološke podskupine psihostimulantov (N06B) glede na starostno skupino in spol med letoma 2015 in 2021

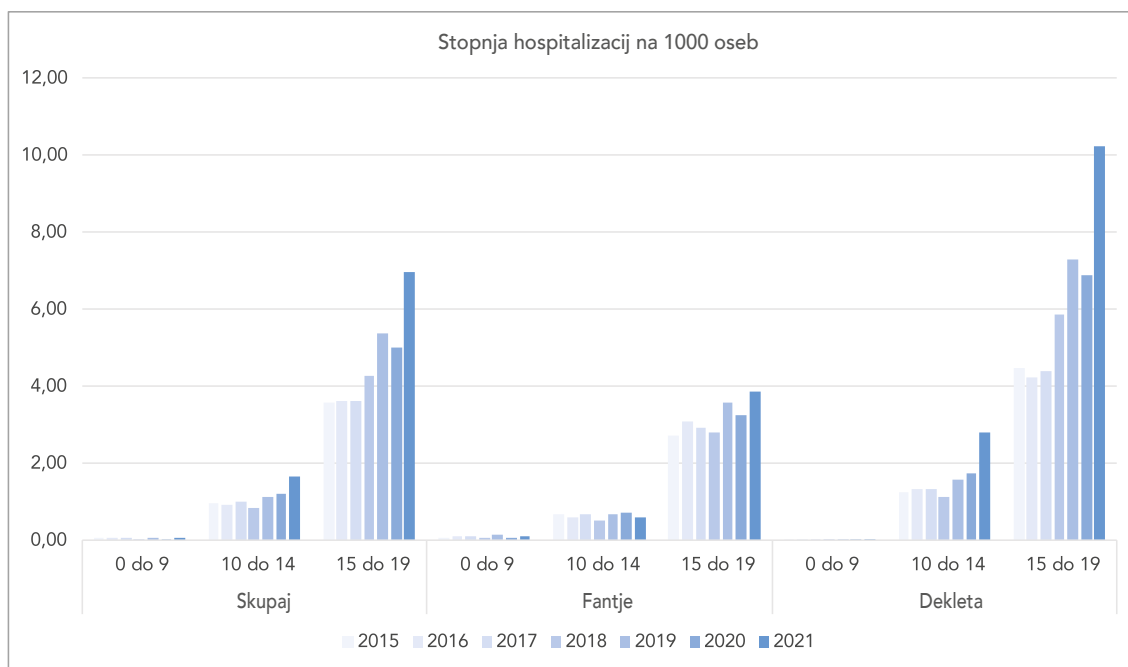
3.3 Hospitalizacije

Od leta 2015 do 2021 je bilo povprečno opravljenih 560 hospitalizacij otrok in mladostnikov od 0 do 19 let. Do leta 2017 je bilo število hospitalizacij stabilno, v zadnjih štirih letih pa opazamo porast števila hospitalizacij z vmesnim upadom leta 2020 (preglednica 2).

Preglednica 2: Število hospitalizacij glede na starostno skupino in spol med letoma 2015 in 2021

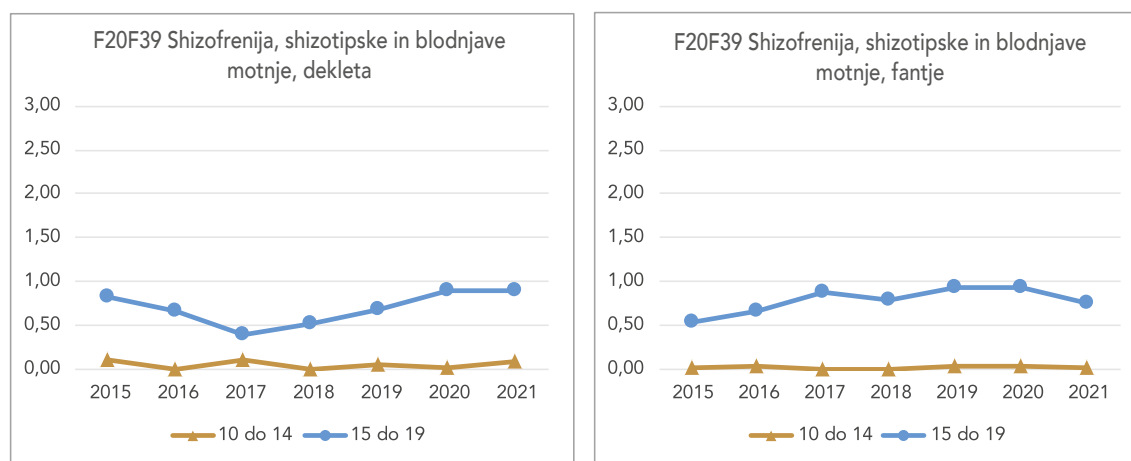
Spol	Starost	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Fantje	0 do 9	10	12	11	8	17	6	13
	10 do 14	33	28	33	27	36	41	34
	15 do 19	134	150	141	134	174	157	189
Dekleta	0 do 9	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5
	10 do 14	55	59	61	55	79	90	151
	15 do 19	206	192	197	262	329	312	469

Slika stanja na področju hospitalizacij je zelo podobna, če prilagodimo število hospitalizacij na število prebivalcev istega spola in starosti. Razlika v stopnjah hospitalizacij med fanti in dekleti narašča od leta 2017 v smeri pogostejših hospitalizacij deklet (slika 5). Ibeziako idr. (2022) so v raziskavi na podatkih iz ZDA prikazali stanje hospitalizacij na mesečni ravni. Iz nje je razvidno, da je bila stopnja hospitalizacij v prvi polovici leta 2020 pod povprečjem preteklih let, nato pa je sledilo povečanje, ki je v drugi polovici leta preseгло povprečje preteklih let. Nizko število hospitalizacij povezujejo s posledicami ukrepov za omejevanje širjenja epidemije (Dror idr., 2022; Ugueto in Zeni, 2021).

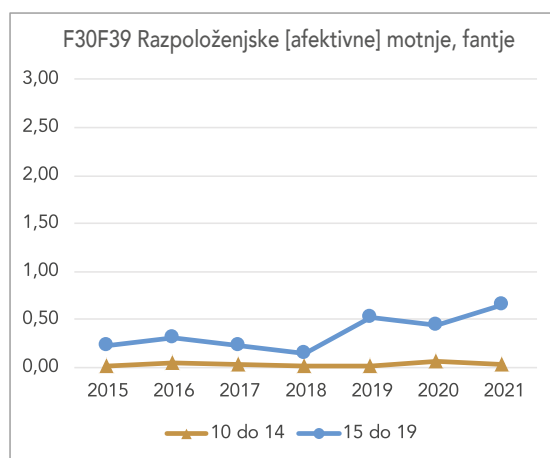
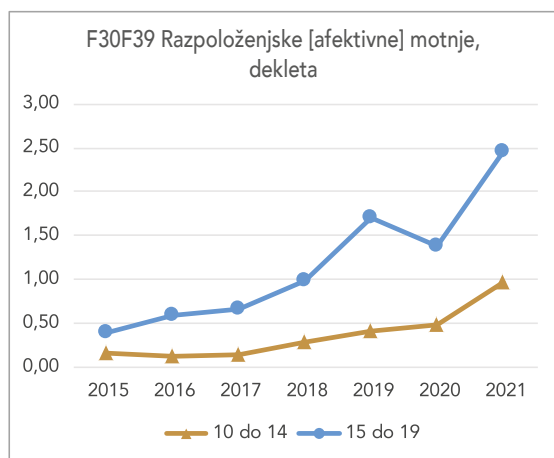

Slika 5: Stopnja hospitalizacij na 1000 oseb glede na starostno skupino in spol med letoma 2015 in 2021

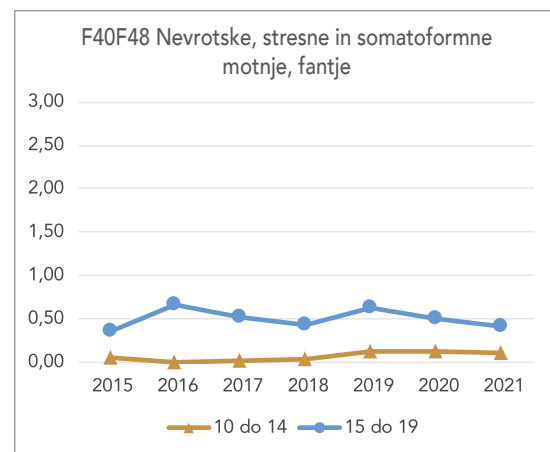
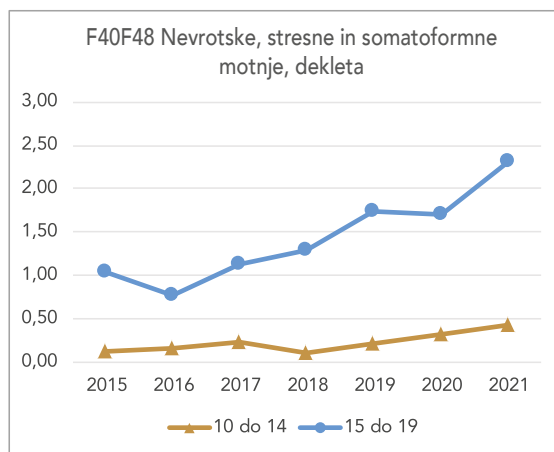
Pregled stopenj hospitalizacij na 1000 oseb po sklopih diagnoz razkrije, da so med fanti stopnje hospitalizacij relativno stabilne (slike 6 do 10). Manjše povečanje stopenj hospitalizacij opazimo le

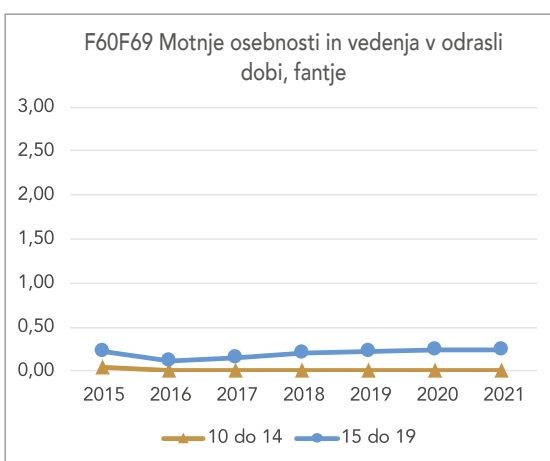
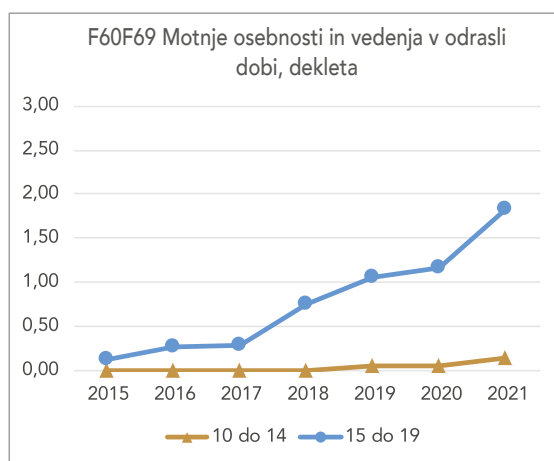
Slika 6: Stopnja hospitalizacij na 1000 oseb zaradi diagnoze iz sklopa shizofrenije, shizotipskih in blodnjavih motenj glede na starostno skupino (dekleta levo, fantje desno)

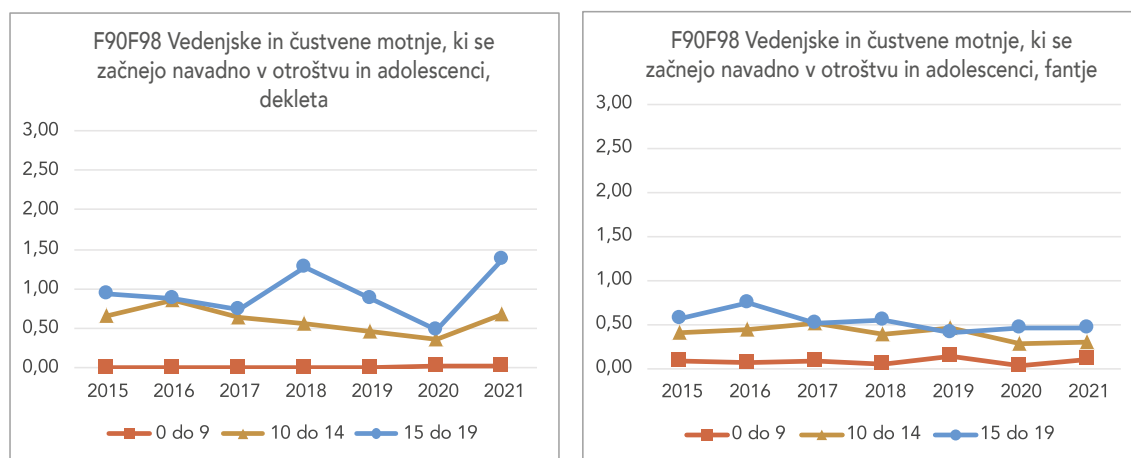
Slika 7: Stopnja hospitalizacij na 1000 oseb zaradi diagnoze iz sklopa razpoloženskih motenj glede na starostno skupino (dekleta levo, fantje desno)

Slika 8: Stopnja hospitalizacij na 1000 oseb zaradi diagnoze iz sklopa nevrotskih, stresnih in somatoformnih motenj glede na starostno skupino (dekleta levo, fantje desno)

Slika 9: Stopnja hospitalizacij na 1000 oseb zaradi diagnoze iz sklopa motenj osebnosti in vedenja v odrasli dobi glede na starostno skupino (dekleta levo, fantje desno)

Slika 10: Stopnja hospitalizacij na 1000 oseb zaradi diagnoze iz sklopa vedenjskih in čustvenih motenj, ki se začnejo navadno v otroštvu in adolescenci, glede na starostno skupino (dekleta levo, fantje desno)

pri sklopu razpoloženjskih motenj pri fantih med 15. in 19. letom starosti v zadnjih treh opazovanih letih. Drugačna je slika stanja pri dekletih. V sklopih diagnoz razpoloženjskih motenj, nevrotskih, stresnih in somatoformnih ter motenj osebnosti in vedenja v odrasli dobi zaznavamo jasne trende večanja pogostosti hospitalizacij.

4 Sklep

V preteklih dveh letih smo živeli drugače, kot smo bili vajeni sicer. Še najbolj se je življenje spremenilo otrokom in mladostnikom. Različni kazalniki, ki jih spremljamo strokovnjaki javnega zdravja, nakazujejo, da je duševno breme pandemije covid-19 najbolj obtežilo ravno njih. S podatki iz raziskave HBSC smo izpostavili predvsem neenakosti v duševnem zdravju glede na blagostanje družine, iz katere mladostnik izhaja. Podatki o koriščenju zdravstvenih storitev iz podatkovnih zbirk NIJZ pa kažejo dlje časa trajajoči trend dvigovanja pogostosti koriščenja določenih zdravstvenih storitev (npr. uporaba antidepresivov). Čeprav se je število koriščenih zdravstvenih storitev v letu 2020 začasno zmanjšalo, smo že naslednje leto zaznali porast tako v številu hospitalizacij kot v količini izdanih zdravil. Upoštevajoč podatke, predstavljene v pričujoči raziskavi, kot tudi opozorila strokovnjakov, ki so vsakodnevno v stiku z otroki in mladostniki, lahko sklenemo, da je obdobje pandemije na duševno zdravje otrok in mladostnikov vplivalo pretežno negativno. Do podobnih ugotovitev prihajajo tudi raziskovalci iz tujine in pričakovati je, da se bodo težave, vsaj v določenih skupinah otrok in mladostnikov, nadaljevale in ob odsotnosti zadostnega ukrepanja tudi stopnjevale (Samji idr., 2022). Podatki, predstavljeni v pričujočem besedilu, sicer ne omogočajo vzročnega sklepanja ali natančnih napovedi o razvoju dogodkov v prihodnjih letih. A je količina raziskav, ugotovitev in opozoril o tveganjih na področju duševnega zdravja otrok in mladostnikov tolikšna, da zahteva resen premislek o načinu delovanja na tem področju. Dejavniki, ki povečujejo tveganje za razvoj ali poslabšanje težav v duševnem zdravju, presegajo meje strok in resorjev. Učinkovito preprečevanje težav v duševnem zdravju, kakor tudi krepitev duševnega zdravja se začneta z vzpostavitvijo medsektorskega dialoga. Pandemija covid-19 je spodbudila medsektorsko sodelovanje na številnih področjih. V interesu javnega (duševnega) zdravja je, da se tovrstno sodelovanje krepi in nadaljuje tudi takrat, ko se virus SARS-CoV-2 v našem okolju »udomači«.

Dejavniki, ki povečujejo tveganje za razvoj ali poslabšanje težav v duševnem zdravju, presegajo meje strok in resorjev. Učinkovito preprečevanje težav v duševnem zdravju, kakor tudi krepitev duševnega zdravja se začneta z vzpostavitvijo medsektorskega dialoga.

Ob porastu duševnih težav in motenj med otroki in mladostniki je ključno, da šole ter svetovalni in zdravstveni delavci sprejmejo celosten pristop k preventivi in promociji duševnega zdravja, ki vključuje izobraževanje in ozaveščanje za učitelje, svetovalne delavce in starše.

Ob porastu duševnih težav in motenj med otroki in mladostniki je ključno, da šole ter svetovalni in zdravstveni delavci sprejmejo celosten pristop k preventivi in promociji duševnega zdravja, ki vključuje izobraževanje in ozaveščanje za učitelje, svetovalne delavce in starše z namenom, da bi jih seznanili z znaki duševnih težav pri otrocih in mladostnikih ter kako se lahko odzovejo nanje. Pomembno je, da učitelje ustrezno usposabljammo za ohranjanje pozitivnega učnega okolja in vključevanje tehnik za spodbujanje dobrega duševnega zdravja v pouk. Pri tem ne smemo pozabiti na izobraževanja za otroke in mladostnike o duševnem zdravju, čustvih, stresu in načinih soočanja s težavami. Za učence je ključno, da ustvarjamo podporno in varno okolje v šoli, v katerem se počutijo sprejeti in spoštovani, in da omogočamo dejavnosti, ki spodbujajo socialno povezovanje, sodelovanje in krepitev odnosov med učenci, krepijo čustveno inteligenco, reševanje konfliktov in obvladovanje stresa. To lahko pomaga izboljšati njihovo odpornost na težave.

Pomembno je, da ukrepe izvajamo usklajeno med šolami, zdravstvenimi ustanovami, starši in lokalnimi skupnostmi. Sodelovanje med različnimi deležniki je ključno za učinkovito preventivo in promocijo duševnega zdravja med otroki in mladostniki. Poleg tega je pomembno, da okrepi prilagajamo potrebam in specifičnim razmeram vsake šole. S celostnim pristopom k duševnemu zdravju, vključevanjem pedagoških delavcev, staršev in zdravstvenih delavcev lahko šole igrajo pomembno vlogo pri preprečevanju in obvladovanju duševnih težav med otroki in mladostniki. ■

Viri in literatura

- Alamolhoda, S. H., Zare, E., Nasiri, M. (2022). The Status of Adolescent Health during the COVID-19 Pandemic. *J Med Life*, 15, 675–678. doi:10.25122/jml-2021-0287
- Bambra, C., Riordan, R., Ford, J. in Matthews, F. (2020). The COVID-19 pandemic and health inequalities. *J Epidemiol Community Health*, 74(11), 964–968. <https://doi.org/10.1136/jech-2020-214401>
- Bliddal, M., Rasmussen, L., Andersen, J. H., Jensen, P. B., Pottegård, A., Munk-Olsen, T., Kildegaard, H. in Wesselhoeft, R. (2023). Psychotropic Medication Use and Psychiatric Disorders During the COVID-19 Pandemic Among Danish Children, Adolescents, and Young Adults. *JAMA Psychiatry*, 80(2), 176–180. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2022.4165>
- Campion, J., Javed, A., Sartorius, N., in Marmot, M. (2020). Addressing the public mental health challenge of COVID-19. *The Lancet. Psychiatry*, 7(8), 657–659. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30240-6](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30240-6)
- Chen, S., Cheng, Z., Wu, J. (2020). Risk Factors for Adolescents' Mental Health during the COVID-19 Pandemic: A Comparison between Wuhan and Other Urban Areas in China. *Globalization and Health*, 16(96). doi:10.1186/s12992-020-00627-7
- Cicchetti, D. (2016). Socioemotional, Personality, and Biological Development: Illustrations from a Multilevel Developmental Psychopathology Perspective on Child Maltreatment. *Annual Review of Psychology*, 67, 187–211. doi:10.1146/annurev-psych-122414-033259
- Conger, K. J., Rueter, M. A., in Conger, R. D. (1999). The Role of Economic Pressure in the Lives of Parents and Their Adolescents: The Family Stress Model.; Crockett, L. J., Silbereisen, R. K. (ur.); *Cambridge University Press*, October 28, 201–223.
- Dror, C., Hertz-Palmor, N., Barzilai, Y., Gila, S., Tali, B.-Z., Alex, G., Tal, L., Maya, K.-L., Talia, S., Doron, G. in Bloch, Y. (2022). Youth Psychiatric Hospitalization in Israel during COVID-19: A Multi-Center Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), Art. 16. <https://doi.org/10.3390/ijerph19169870>
- Dunton, G. F., Do, B., Wang, S. D. (2020.) Early Effects of the COVID-19 Pandemic on Physical Activity and Sedentary Behavior in Children Living in the U.S. *BMC Public Health*, 20, 1351. doi:10.1186/s12889-020-09429-3
- Ellis, W. E., Zarbatany, L. (2017). Understanding Processes of Peer Clique Influence in Late Childhood and Early Adolescence. *Child Development Perspectives*, 11, 227–232 doi:10.1111/cdep.12248
- Frasquilho, D., de Matos, M. G., Marques, A., Neville, F. G., Gaspar, T., Caldas-de-Almeida, J. M. (2016). Unemployment, Parental Distress and Youth Emotional Well-Being: The Moderation Roles of Parent-Youth Relationship and Financial Deprivation. *Child Psychiatry Hum Dev*, 47, 751–758. doi:10.1007/s10578-015-0610-7
- Geweniger, A., Barth, M., Haddad, A. D., Högl, H., Insan, S., Mund, A., Langer, T. (2022). Impact of the COVID-19 Pandemic on Mental Health Outcomes of Healthy Children, Children With Special Health Care Needs and Their Caregivers-Results of a Cross-Sectional Study. *Front Pediatr*, 10, 759066. doi:10.3389/fped.2022.759066

- Halldorsdottir, T., Thorisdottir, I. E., Meyers, C. C. A., Asgeirsdottir, B. B., Kristjansson, A. L., Valdimarsdottir, H. B., Allegrante, J. P., Sigfusdottir, I. D. (2021). Adolescent Well-Being amid the COVID-19 Pandemic: Are Girls Struggling More than Boys? *JCPP Advances*, 1, e1202. doi:10.1002/jcv2.12027
- Holm-Hadulla, R. M., Mayer, C.-H., Wendler, H., Kremer, T. L., Kotera, Y., Herpertz, S. C. (2022). Fear, Depression, and Well-Being during COVID-19 in German and South African Students: A Cross-Cultural Comparison. *Frontiers in Psychology*, 13.
- Ibeziako, P., Kaufman, K., Scheer, K. N. in Sideridis, G. (2022). Pediatric Mental Health Presentations and Boarding: First Year of the COVID-19 Pandemic. *Hospital Pediatrics*, 12(9), 751–760. <https://doi.org/10.1542/hpeds.2022-006555>
- Jeriček Klanšček, H., Roškar, M., Pucelj, V., Zupanič, T., Koprivnikar, H., Drev, A., Korošec, A., Žlavs, K. in Peternej, V. (2021). *Neenakosti v zdravju in z zdravjem povezanimi vedenji med mladostniki v času pandemije covida-19*. Nacionalni inštitut za javno zdravje. https://nijz.si/wp-content/uploads/2022/07/hbse_-_oblikovana_verzija_zadnja.pdf
- Jusienė, R., Bredokienė, R., Sabaliauskas, S., Mieziene, B., Emeljanovas, A. (2022). The Predictors of Psychological Well-Being in Lithuanian Adolescents after the Second Prolonged Lockdown Due to COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 3360. doi:10.3390/ijerph19063360
- Kang, S., Sun, Y., Zhang, X., Sun, F., Wang, B., Zhu, W. (2021). Is Physical Activity Associated with Mental Health among Chinese Adolescents during Isolation in COVID-19 Pandemic? *J Epidemiol Glob Health*, 11, 26–33. doi:10.2991/jegh.k.200908.001
- Kuehner, C. (2017). Why Is Depression More Common among Women than among Men? *The Lancet Psychiatry*, 4, 146–158. doi:10.1016/S2215-0366(16)30263-2
- Lawson, M., Piel, M. H., Simon, M. (2020). Child Maltreatment during the COVID-19 Pandemic: Consequences of Parental Job Loss on Psychological and Physical Abuse Towards Children. *Child Abuse & Neglect*, 110, 104709. doi:10.1016/j.chiabu.2020.104709.
- Leong, C., Katz, L. Y., Bolton, J. M., Enns, M. W., Delaney, J., Tan, Q. in Sareen, J. (2022). Psychotropic Drug Use in Children and Adolescents Before and During the COVID-19 Pandemic. *JAMA Pediatrics*, 176(3), 318–320. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2021.5634>
- Li, W., Wang, Z., Wang, G., Ip, P., Sun, X., Jiang, Y., Jiang, F. (2021). Socioeconomic Inequality in Child Mental Health during the COVID-19 Pandemic: First Evidence from China. *Journal of Affective Disorders*, 287, 8–14. doi:10.1016/j.jad.2021.03.009
- Liu, S., Liu, Y. in Liu, Y. (2020). Somatic symptoms and concern regarding COVID-19 among Chinese college and primary school students: A cross-sectional survey. *Psychiatry Research*, 289, 113070. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113070>
- Ma, L., Mazidi, M., Li, K., Li, Y., Chen, S., Kirwan, R., Zhou, H., Yan, N., Rahman, A., Wang, W. in Wang, Y. (2021). Prevalence of mental health problems among children and adolescents during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 293, 78–89. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.06.021>
- Magklara, K., Lazaratou, H., Barbouni, A., Poulas, K., Farsalinos, K. (2023). The Impact of COVID-19 Lockdown on Children's and Adolescents' Mental Health in Greece. *Children & Society*, 37, 469–484. doi:10.1111/chso.12605
- Magson, N. R., Freeman, J. Y. A., Rapee, R. M., Richardson, C. E., Oar, E. L., Fardouly, J. (2021). J. Risk and Protective Factors for Prospective Changes in Adolescent Mental Health during the COVID-19 Pandemic. *J Youth Adolesc*, 50, 44–57. doi:10.1007/s10964-020-01332-9
- Mansfield, K., Jindra, C., Geulayov, G., Fazel, M. (2021). Self-Reported Wellbeing and Sample Characteristics in a Survey of 19000 School Pupils during the First UK COVID-19 School Closures.
- Martel, M. M. (2013). Sexual Selection and Sex Differences in the Prevalence of Childhood Externalizing and Adolescent Internalizing Disorders. *Psychol Bull*, 139, 1221–1259. doi:10.1037/a0032247
- McGrath, J. (2020). ADHD and Covid-19: Current roadblocks and future opportunities. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 1–8. <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.53>
- Myhr, A., Naper, L. R., Samarawickrema, I., & Vesterbekkmo, R. K. (2021). Impact of COVID-19 Pandemic Lockdown on Mental Well-Being of Norwegian Adolescents During the First Wave—Socioeconomic Position and Gender Differences. *Frontiers in Public Health*, 9, 717747. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.717747>
- Nearchou, F., Flinn, C., Niland, R., Subramaniam, S. S., Hennessy, E. (2020). Exploring the Impact of COVID-19 on Mental Health Outcomes in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*, 17, 8479. doi:10.3390/ijerph17228479
- Neppl, T. K., Senia, J. M., Donnellan, M. B. (2016). Effects of Economic Hardship: Testing the Family Stress Model over Time. *Journal of Family Psychology*, 30, 12–21. doi:10.1037/fam0000168
- Ng, K., Cosma, A., Svacina, K., Boniel-Nissim, M., Badura, P. (2021). Czech Adolescents' Remote School and Health Experiences during the Spring 2020 COVID-19 Lockdown. *Prev Med Rep*, 22, 101386. doi:10.1016/j.pmedr.2021.101386
- Panchal, U., Salazar de Pablo, G., Franco, M., Moreno, C., Parellada, M., Arango, C., Fusar-Poli, P. (2021). The Impact of COVID-19 Lockdown on Child and Adolescent Mental Health: Systematic Review. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. doi:10.1007/s00787-021-01856-w
- Pieh, C., Plener, P., Probst, T., Dale, R., Humer, E. (2021). Mental Health in Adolescents during COVID-19-Related Social Distancing and Home-Schooling.

- Racine, N., McArthur, B. A., Cooke, J. E., Eirich, R., Zhu, J. in Madigan, S. (2021). Global Prevalence of Depressive and Anxiety Symptoms in Children and Adolescents During COVID-19: A Meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 175(11), 1142–1150. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2021.2482>
- Ravens-Sieberer, U., Kaman, A., Erhart, M., Devine, J., Schlack, R. in Otto, C. (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on quality of life and mental health in children and adolescents in Germany. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(6), 879–889. <https://doi.org/10.1007/s00787-021-01726-5>
- Residori, C., Sozio, M. E., Schomaker, L., Samuel, R. (2020). YAC - Young People and COVID-19. Preliminary Results of a Representative Survey of Adolescents and Young Adults in Luxembourg.
- Rega, A., Nappo, R., Simeoli, R., Cerasuolo, (2022). M. Age-Related Differences in Psychological Distress during the COVID-19 Pandemic. *Int J Environ Res Public Health*, 19, 5532. doi:10.3390/ijerph19095532
- Rogers, A. A., Ha, T., Ockey, S. (2021). Adolescents' Perceived Socio-Emotional Impact of COVID-19 and Implications for Mental Health: Results From a U.S.-Based Mixed-Methods Study. *J Adolesc Health*, 68, 43–52. doi:10.1016/j.jadohealth.2020.09.039
- Samji, H., Wu, J., Ladak, A., Vossen, C., Stewart, E., Dove, N., Long, D. in Snell, G. (2022). Review: Mental health impacts of the COVID-19 pandemic on children and youth – a systematic review. *Child and Adolescent Mental Health*, 27(2), 173–189. <https://doi.org/10.1111/camh.12501>
- Segenreich, D. (2022). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Diagnosing and Treating Attention Deficit Hyperactivity Disorder: New Challenges on Initializing and Optimizing Pharmacological Treatment. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 852664. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.852664>
- Soest, T. von, Bakken, A., Pedersen, W. in Sletten, M. A. (2020). Livstilfredshet blant ungdom for og under covid-19-pandemien. *Tidsskrift for Den norske legeforening*. <https://doi.org/10.4045/tidsskr.20.0437>
- Swank, J. M., Weaver, J. L., Prikhidko, A. (2022). Children and Adolescents' Lived Experiences During the COVID-19 Pandemic. *The Family Journal*, 30, 184–190. doi:10.1177/10664807211052303
- Tang, S., Xiang, M., Cheung, T. in Xiang, Y.-T. (2021). Mental health and its correlates among children and adolescents during COVID-19 school closure: The importance of parent-child discussion. *Journal of Affective Disorders*, 279, 353–360. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.10.016>
- Tiger, M., Wesselhoeft, R., Karlsson, P., Handal, M., Bliddal, M., Cesta, C. E., Skurtveit, S. in Reutfors, J. (2023). Utilization of antidepressants, anxiolytics, and hypnotics during the COVID-19 pandemic in Scandinavia. *Journal of Affective Disorders*, 323, 292–298. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.11.068>
- Ugueto, A. M. in Zeni, C. P. (2021). Patterns of Youth Inpatient Psychiatric Admissions Before and After the Onset of the COVID-19 Pandemic. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 60(7), 796–798. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2021.02.006>
- Vindegard, N. in Benros, M. E. (2020). COVID-19 pandemic and mental health consequences: Systematic review of the current evidence. *Brain, Behavior, and Immunity*, 89, 531–542. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.048>
- Zhu, S., Zhuang, Y., Ip, P. (2021). Impacts on Children and Adolescents' Lifestyle, Social Support and Their Association with Negative Impacts of the COVID-19 Pandemic. *Int J Environ Res Public Health*, 18, 4780. doi:10.3390/ijerph18094780
- Zhou, S.-J., Zhang, L.-G., Wang, L.-L., Guo, Z.-C., Wang, J.-Q., Chen, J.-C., Liu, M., Chen, X. in Chen, J.-X. (2020). Prevalence and socio-demographic correlates of psychological health problems in Chinese adolescents during the outbreak of COVID-19. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 29(6), 749–758. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01541-4>
- Wang, J., Aaron, A., Baidya, A., Chan, C., Wetzler, E., Savage, K., Joseph, M., Kang, Y. (2021, 21, 2009). Gender Differences in Psychosocial Status of Adolescents during COVID-19: A Six-Country Cross-Sectional Survey in Asia Pacific. *BMC Public Health*. doi:10.1186/s12889-021-12098-5